
ՑԻՆԻԶՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԻԴԵԱԼՆԵՐԻ ԿԱԶՄԱՔԱՆԴՄԱՆ ՍՈՑԻՈՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ
ՀԵՏԵՎԱՆՔ

ԲԱԲԱԶԱՆՅԱՆ Լ. Գ.

Ամփոփելով լուսավորական գաղափարական շարժման հենքի վրա սկիզբ առած արևմտյան հասարակության մշակութային արդիականացման նախագծի արդյունքները՝ Նիցշեն հայտարարեց «Աստծո մահվան» մասին: Ավելի ուշ Ֆրոմը, կարծես ամփոփելով հիշյալ նախագծի եզրափակմանը հաջորդած պատմական, քաղաքական և ընդհանրապես սոցիոմշակութային դարակազմիկ իրադարձությունների վերջնարդյունքները, հայտարարեց նաև «մարդու մահվան» մասին: Անհրաժեշտ էր «սպանել» մարդկային պատմությունը սնող հիշյալ երկու մեծ «հեղինակություններին», որպեսզի քաղաքակրթական նոր մարտահրավերների համատեքստում կառուցարկվեր ժամանակակից սոցիոմշակութային իրականությունը: Բայց, ինչպես հաստատում է պատմությունը, սոցիոմշակութային իրականության կառուցարկումը հնարավոր է միայն որոշակի իդեալներով ու գաղափարներով շաղախված և սրբազանացված արժեքային համակարգերի շուրջ: Մինչդեռ Աստծուն ու Մարդուն «սպանած» ժամանակակից քաղաքակրթությունը այդպես էլ չստեղծեց վեհ ու սրբազանացված այնպիսի արժեհամակարգ կամ իդեալների ու գաղափարների ամբողջություն, որը մարդու կյանքին ու մարդկային պատմությանը կօժտեր այնկողմնային իմաստներով ու այսկողմնային առաքելություններով: Կենսիմաստային ուղղորդիչներից զրկված մարդու կյանքը նման է փոթորկվող ու մշուշա-պատ ծովում չկողմնորոշվող մակույկի, որը, չնկատելով փրկության կողմնորոշիչ որևէ փարոս, պարզապես շարժվում է մի ուղղությամբ, որի ո՛չ ապագան է հայտնի, ո՛չ էլ անցյալը: Զրկվելով արժեքային կենսիմաստային կողմնորոշիչներից՝ ժամանակակից մարդը հագնում է ցինիկի սոցիոմշակութային դիմակը, որպեսզի պատսպարվի սոցիոմշակութային իրականության անորոշ ու անկայուն աշխարհակարգից:

Ինչպես նկատում է Սլոտերդայկը, որպես տիրող կարգերի ու մշակույթի նկատմամբ հակազդեցության ձև, ցինիզմը եղել է մարդկության պատմության ողջ ընթացքում, սակայն ժամանակակից ցինիզմի առանձնահատկությունն այն է, որ ձեռք է բերել զանգվածային բնույթ՝ Եթե նախորդ հասարակություններում ցինիզմը բնորոշ էր օտարված կամ ինքնօտարված մարդուն կամ հասարակության «լուսավորյալ

¹ Տե՛ս Տլոտերձայկ Ս. Կրիտիկա ցինիչեսկոցո րազւմա, Մ., 2009, շ. 33.

հատվածին», ապա մեր օրերում այն դարձել է ամբոխի մարդուն բնորոշ որակ: Ի դեպ, թեև բոլոր ժամանակներում էլ ամբոխի վարքը ուղղորդելու նպատակով առաջարկվել են սոցիոմշակութային իրականության կառուցարկման որոշակի առասպելներ, գաղափարախոսություններ և ուսույթիաներ, սակայն հետարդյունաբերական դարաշրջանի ամբոխի մարդը այն «միամիտը» չէ, որին կարելի էր այս կամ այն քաղաքական առասպելների և սոցիալական գաղափարախոսությունների միջոցով ուղղորդել և կառավարել: Նախորդ դարասկզբի փորձությունների գնով «հասունացած» ամբոխին այլևս հնարավոր չէ խաբել ինչ-ինչ պատրանքներով. նա այլևս «խելոք ամբոխ է», որն անցել է քաղաքական և քաղաքակրթական փորձությունների միջով, ապրել ժամանակակից սոցիալական աշխարհի արդիականացման ճախողումների հորձանուտում և որպես այդ ամենի բարոյահոգեբանական և սոցիալ-քաղաքական արձագանք՝ դարձել է ցինիկ: Յինիզմը, որպես սոցիոմշակութային արժեքների նկատմամբ մերժողական և ժխտողական կենսատիրոջորոշում, առաջանում է այնտեղ, որտեղ ի սկզբանե կար հավատ առ այնկողմնային իդեալներն ու այսկողմնային առաքելությունները, որը, սակայն, քաղաքակրթական կամ քաղաքական ինչ-ինչ զարգացումների հետևանքով կազմաքանդվում է:

Բանն այն է, որ արդի աշխարհը լուսավորականության, բանապաշտության, զարգացման, մարդակենտրոնության իդեալների կազմաքանդման վրա կառուցված մի աշխարհ է, որը, ըստ ֆրանսիացի հայտնի տեսաբան Բոդրիարի, հետխրախճանքային վիճակում է. խրախճանքը նա սահմանում է որպես հասարակության քաղաքական, սեռական, մշակութային էներգիայի պարպում (քաղաքականի, սեռականի անգիտակցական մղումների ազատագրում սոցիալականության կապանքներից)²: Փաստորեն, ժամանակակից հասարակությունը հայտնվել է այնպիսի սոցիոմշակութային իրականությունում, որին նախորդել է ֆրոյդյան եզրութաբանությամբ «հաճույքի սկզբունքի» ազատագրումը «ռեալության սկզբունքի» վերահսկողությունից ու սոցիոմշակութային իրականությունում մարմնավորումը: Բանն այն է, որ մարդը, լինելով «արժեքներ ստեղծող կենդանի», իր այդ հատկությունը ձեռք է բերել իր բնական, բնագոյային մղումների զսպման և ճնշման հետևանքով: Մինչդեռ շուրջ երկուհարյուրամյա պատմություն ունեցող արդիականության նախագիծը, նպատակ ունենալով մարդուն «ազատագրել» «ռեալության սկզբունքի» բազմամյա կապանքներից, իրականում ազատագրում է մարդու անգիտակցական խորքերում թաքնված սուվերային որակները, որոնք, հայտնվելով սոցիոմշակութային իրականությունում, պատմությունը կարծես վերածում են մարդկային

² Տե՛ս Բодрийяр Ж. Прозрачность зла, М., 2000, с. 8.

բնագոյային տարերքների դրսևորման «խրախճանքի»: Նախորդ դարաշրջանն այս տեսանկյունից իրական փորձադաշտ էր մարդկության համար. փորձադաշտ, որտեղ կարծես «ստուգվում» էին «խիստ մարդկայինի» դրսևորման սահմանները ինչպես քաղաքականության, այնպես էլ մշակույթի, սեռականության, արժեքների, հոգևորի ոլորտներում: Մարդկության պատմությունը դարեր սնող և անգիտակցականում կուտակված մշակույթներ կառուցարկող էներգիան այնպես հուժկու և հանկարծակի է գրոհում սոցիոմշակութային իրականության վրա, որ դառնում է այդ իրականության կառուցարկման հիմքում ընկած իդեալների և արժեքների կազմաքանդման պատճառ: Ազատագրված անգիտակցական մղումները կազմաքանդում են սոցիոմշակութային արժեքները, իդեալները, զանգվածաբար «ազատագրում» են մարդկանց քաղաքականության և սեռականության կուռքերից, որի հետևանքով «ռեալության սկզբունքի» կապանքներից «ազատագրված» մարդը հայտնվում է Մեծ Ոչնչի, Մեծ Դատարկության առաջ: Սոցիոմշակութային արժեքներից դատարկված աշխարհում կյանքի նկատմամբ միակ կենսադիրքորոշման եղանակ է մնում ամեն արժեք և իդեալ ժխտող ցինիզմը:

Մակայն կենսիմաստային ուղղորդիչների և արժեքաձին իդեալների ճգնաժամն իրականում սոցիոմշակութային իրականության կառուցարկման հիմքում ընկած լուսավորական շարժման և արդիականացման նախագծի սկիզբ դրած և ռացիոնալության վերածված բանականության հաղթարշավի հետևանքն է: Այդ նախագիծը պետք է մարդուն ազատագրեր ինչպես իր ներքին կապանքներից (սնահավատություն, խավարամտություն, անկրթություն և այլն), այնպես էլ արտաքին սոցիալ-քաղաքական կապանքներից. դրա իրականացման համար որպես գործիք ընտրվել էր բանականությունը: Ինչպես տեղին նկատում են Ադոռնոն և Հորկհայմերը՝ «լուսավորականության նախագիծը աշխարհի ապամոզականացումն էր: Այն ձգտում էր կազմաքանդել առասպելները և գիտելիքի միջոցով գահընկեց անել երևակայությունը»³: Այն, փաստորեն, մի նախագիծ էր, որը այսկողմնային աշխարհից վտարեց այնկողմնային երևույթներն ու ուժերը և փորձեց իրականությունը կառուցարկել և մեկնաբանել այսկողմնային աշխարհին հատուկ երևույթներով ու օրինաչափություններով: Մակայն պարզվեց, որ իրական աշխարհից այնկողմնային ուժերին վտարելու հետևանքով դատարկվեց նաև մարդու ներաշխարհը, կամ էլ, լավագույն դեպքում, սրբազանացված սոցիոմշակութային արժեքների ու իդեալների փոխարեն շրջանառության մեջ դրվեցին աշխարհիկ արժեքներ ու իդեալներ: Սոցիոմշակութային իրականության ապասրբազանացումը կամ աշխարհիկացումը, սակայն, հանգեցնում է ոչնչապաշտության տարածմանը, քանզի, ինչպես կասեր

³ Хоркхаймер М., Адорно Т. *Диалектика просвещения*, М., 1997, с. 16.

Դոստոևսկին, «եթե Աստված չկա, ապա ամեն ինչ թույլատրելի է»: Արևմտյան աշխարհում XIX դարի առաջին կեսերից սկսած ի հայտ են գալիս ոչնչապաշտության՝ մարդկային ոգու արդիականության դարաշրջանին բնորոշ հիվանդության առաջին ծիլերը:

Ինչպես հայտնի է, արևմտյան քաղաքակրթական ոչնչապաշտության դրսևորումներն առաջիններից մեկը նկատեց Նիցշեն, որը այն ընդհանուր առմամբ բնութագրեց «Աստծո մահով»: Արդիականության շրջանում, ոչնչապաշտության տարածմանը զուգընթաց, տեղի են ունենում ավանդական արժեքների վերախմտափոխման և կազմաքանդման գործընթացներ: Դրա հետևանքով փոխակերպումների է ենթարկվում արևմտյան սոցիոմշակութային արժեքաբանությունը: Նիցշեն, սակայն, ոչնչապաշտությունը չի դիտարկում որպես անկման նշան: Եթե Աստված մեռած է, նշանակում է, որ գոյություն ունեցողի նկատմամբ ողջ իշխանությունը անցնում է մարդու ձեռքը, որտեղ արդեն կարող է իրականանալ գերմարդու մասին իդեալը: Մեկնաբանելով Նիցշեին՝ էկզիստենցիալիստ մտածող Հայդեգերը նկատում է, որ եթե «վերգգայականը», «այնկողմնայինը», «երկնայինն» այլևս ոչնչացված են, ապա «երկրի» վրա իշխանությունն անցնում է մարդու ձեռքը⁴: Ոչնչապաշտությամբ զգաստացած մարդը հետայդմ պետք է իր վրա վերցնի դատարկված աշխարհի անխմաստության պատասխանատվությունը և դրանից բխող գոյության ծանր բեռը, պետք է սովորի ապրել այդ անխմաստության հետ, քաջություն գտնի վեր կանգնելու կազմաքանդված պատրանքների բեկորներից և վերջապես ապրի՝ անընդհատ ավելացնելով իր ուժն ու գերակայությունը գոյության նկատմամբ:

Կարծես շարունակելով Նիցշեին՝ գերմանացի մեկ այլ էկզիստենցիալիստ մտածող Յասպերսը կարծում է, որ ոչնչապաշտությունը ժխտում է ցանկացած հավատի բովանդակություն, աշխարհի մեկնաբանման ամեն մի փորձի վերաբերվում է որպես հերթական խաբկանքի, նրա համար ամեն ինչ պայմանական է և հարաբերական, չկա ո՛չ հիմք, ո՛չ բացարձակ, ո՛չ էլ ինքնին գոյություն: Ամեն ինչ հարցականի տակ է, և ոչինչ այլևս ճշմարիտ չէ⁵: Փաստորեն արդիականացման լուսավորական նախագիծը գահրնկեց արեց Աստծուն կամ էլ առնվազն նրան երկրային կյանքից արտամղեց երկնային կյանք՝ սոցիոմշակութային կյանքի կազմակերպման գործում սասանելով կրոնական աշխարհպատկերման դիրքերը: Արդիականացման նախագիծը, սակայն, գահրնկեց անելով Աստծուն՝ չվերացրեց նրա «գահը», և այդ «գահը» մնաց թափուր: Աստծո մասին առասպելը մերկացվեց, մի ամբողջ հազարամյակ և ավելին կառուցարկող այդ մետապատումը՝ Աստծո մետապատումը

⁴ Хайдеггер М. Ницше, т. 2, СПб., 2007, с. 35.

⁵ Гуревич П. С., Аксенова И. Н. Феномен человека (Антология, М., 1993, с. 198).

կազմաքանդվեց: Ամբոխը պահանջում էր նոր մետապատումներ, նոր առասպելներ, նոր գաղափարներ, որոնց շուրջ կկառուցարկվեին նոր դարաշրջանին համապատասխան սոցիոմշակութային իրականություն:

Նիցշեյան «Աստված մեռավ» արտահայտությամբ կարելի է եզրափակել ու ամփոփել արդիականության դարաշրջանը: Արդիականացման լուսավորական նախագիծը եկել էր ազատագրելու մարդուն իր մտածողության կուռքերից ու սնահավատություններից, եկել էր նրա կյանքը դատարկելու առասպելներից և այլ պատրանքածին պատումներից: Սակայն, ինչպես իրավացիորեն նկատում են Ադոռնոն և Հորկհայմերը, նպատակ ունենալով կազմաքանդել մտածողության առասպելականությունը՝ լուսավորականությունն ինքն է ենթարկվում առասպելական մտածողության գայթակղությանը և ինքն է վերածվում առասպելաբանության⁶: Բանն այն է, որ արդիականացման նախագիծը կազմաքանդում էր կրոնականության գաղափարական հենասյունները: Արժեզրկվում են ոչ միայն նախկին արժեքները, այլև արմատներից զրկվում է նախկինում գործող վերզգայական (սրբազանացված) արժեքների նկատմամբ պահանջմունքը⁷: Նիցշեյան «Աստված մեռավ, և այդ մենք սպանեցինք նրան» արտահայտությունը խոսում է հենց իրականության ապա-սրբազանացման մասին: Մի իրողություն, որի շնորհիվ էլ ի հայտ եկավ նորին մեծություն Ոչինչը: Վերերկրային, այնկողմնային սրբություններն ու կուռքերը վերացան, կրոնականության առասպելները կազմաքանդվեցին, մերկացվեցին կրոնականության պատրանքները, և հոգևոր աշխարհի այդ համընդգրկուն կազմաքանդման հետևանքով սկզբնավորված մարդաբանական ճգնաժամի հորձանուտում հայտնվեց նաև ամբոխի մարդը: Բայց ամբողջ հարցն այն է, որ ամբոխի մարդը չէր կարող տևական ժամանակ կենսագործել առանց նույնականությունը հաստատող մետապատումների: Նա նույնականության, աշխարհում իր զբաղեցրած տեղի ու դերի մասին նոր մետապատումների ու կենսիմաստային ուղղորդիչների կարիք ուներ: Կարող է պարադոքսալ թվալ, բայց այդ նոր մետապատումները ծնվեցին Աստծո մահվան հետևանքով ի հայտ եկած «Մեծ Ոչնչից»: Եթե չկա Աստված, եթե չկան այն մեծ կրոնական պատումները, որոնք մեկնաբանում և իմաստավորում են մարդու կեցությունը, եթե չկան կրոնական բովանդակություն ունեցող և ավատատիրական կարգերին բնորոշ սոցիալական աստիճանակարգերը, որոնք մարդկանց բաշխում էին «նույնականություններ», ի վերջո, եթե մարդու երկրային գոյության համար այլևս չկա «պատասխանատու» մեկը, ապա մարդն է դառնում իր և իր նմանների հետ համակեցության որպիսության միակ պատասխանատուն: Առանց Աստծո՝

⁶ Хоркхаймер М., Адорно Т., *նշվ. աշխ.*, էջ 25:

⁷ Хайдеггер М. *Время и бытие*, М., 1993, с. 65.

իրականության անկատարության միակ «մեղավորը» մարդն է, և այն հասարակարգը, որտեղ ապրում է: Ուստի ոչնչապաշտությունից ծնվում է աշխարհը վերափոխելու ու վերակառուցելու անհրաժեշտության գաղափարը, հետո նաև այդ գաղափարը իր մարմնավորումն է ստանում արդիականության դարաշրջանում ի հայտ եկած գաղափարախոսություններում և ուտոպիաներում (սոցիալիզմ, ֆաշիզմ, լիբերալիզմ, ժողովրդավարության և այլն), որոնք հիմնովին փոխակերպում են արդյունաբերական քաղաքակրթության սոցիոմշակութային իրականությունը, ամբոխի մարդուն տալիս նոր նույնականություններ, նորովի մեկնաբանում և վերախմաստավորում նրա աշխարհը, նրա գոյությանը օժտում տարիմաստ առաքելություններով և անհրազործելի պատրանքներով: Այս առնչությամբ Թարդը իրավացիորեն նկատում է, որ «փիլիսոփայության այնպիսի համակարգեր, ինչպիսիք են Կոնտի պոզիտիվիզմը, Կանտի իդեալիզմը, Սպենսերի էվոյուցիոնիզմը, իրենցով փոխարինելով հաստատված կրոնին, իրենք են դառնում նոր կրոններ»⁸:

Սակայն նորը կառուցելու համար անհրաժեշտ էր կազմաքանդել հինը, ինչը որոշ դեպքերում ողբերգական հետևանքներ ունեցավ ինչպես առանձին ազգերի ու ժողովուրդների, այնպես էլ ողջ մարդկության համար: Եվ դա բնական է, քանզի աշխարհակարգի փոփոխությունն ինքնին ցավոտ և ռիսկային գործընթաց է: Բանն այն է, որ մարդը հակված է ավանդույթներով ապրելուն, և սովորաբար «նմանակման բնագործ» (Թարդ) նրան մղում է սոցիո-մշակութային այնպիսի իրականության կառուցարկման, որին համապատասխան ապրում էին իր նախնիները: Մարդու համար դժվար է տրվածությանը, ավանդույթներին ու սովորույթներին դեմ գնալ, քանզի այդ ավանդույթներն ու սովորույթները ձևավորում են այն սոցիոմշակութային իրականությունը, որտեղ մարդն իրեն յուրային է զգում: Ուստի նախորդ կարգերի կազմաքանդումն ու նոր կարգերի հաստատումը հաճախ տեղի են ունենում բռնի մեթոդներով՝ ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն ուղեկցվելով բռնապետական կարգերի հաստատմամբ, ինչպես որ եղավ սոցիալիզմի, ֆաշիզմի և որոշ դեպքերում էլ ազատական ժողովրդավարության հաստատման դեպքերում: Ամեն դեպքում նիհիլիզմից ծնված գաղափարախոսություններն ու ուտոպիաներն էլ որոշակի արժեքային համակարգեր էին մատուցում, որը հապճեպ յուրացնում է պատմություն չունեցող մարդը՝ քաղաքակրթական մանկուրտը՝ ամբոխի մարդը: Այս նոր գաղափարախոսությունները նրան տալիս են պատմություն, վերաշարադրում են մարդկության անցյալը և նոր իմաստներով օժտում անցած ուղին:

Արդիականացման նախագծի՝ կրոնական մետապատումների կազմաքանդման հետևանքով ձևավորված նոր՝ արդեն սոցիալական մետապատումները՝

⁸ Տե՛ս Գարդ Գ. Социальная логика, СПб., 1996, с. 31.

գաղափարախոսությունները, առասպելներն ու ուտոպիաները նույնպես ենթարկվում են լուսավորականության քննադատական ինտերգիային: XX դարն այս իմաստով դառնում է լուսավորականության ծնած սոցիալ-քաղաքական «իզմերի» կազմաքանդման դարաշրջան: Այս համատեքստում ֆրանսիացի հետմոդեռնիստ մտածող Բոդրիարը նկատում է, որ «Եթե XIX դարի կամ արդիականության դարաշրջանի իրական հեղափոխությունը մտքի կամ իրականության ապամոգականացումն էր, ապա XX դարի հեղափոխությունը մտքի, իմաստի ապակառուցումն է, տոտալ վախճանումը»⁹: Ուստի նա արդիականության դարաշրջանին հաջորդած մետապատումներ կազմաքանդող ոչնչապաշտության շրջանը բաժանում է երկու փուլի, որոնցից առաջինը դրսևորվում է XIX դարից սկսած, իսկ երկրորդը՝ Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո ընկած ժամանակահատվածում:

Եթե XIX դարի ոչնչապաշտությունը պայմանավորված էր սոցիոմշակութային իրականության կառուցարկման գործում լուսավորականության կողմից կրոնական պատրանքային մտածողության դեմ հայտարարված պատերազմում բանականության սկզբունքի հաղթանակով, ինչն ի վերջո դարձավ «Աստծո մահվան» պատճառ, ապա XX դարի կեսերի ոչնչապաշտությունը պայմանավորված էր սոցիոմշակութային իրականության անբանական էության գիտակցումով (որն ակնառու դարձավ երկու համաշխարհային պատերազմների, զանգվածային սպանությունների հետևանքով) և մարդու բանական և լուսավորյալ էության մասին իդեալի կազմաքանդմամբ: Այս համատեքստում փոխակերպումների է ենթարկվում նաև ամբոխի մարդու էությունը: Եթե XIX դարի անդեմ ամբոխի մարդու մտածողությունը դեռևս առասպելական էր, եթե, քաղաքակրթության կենտրոնում հայտնվելով, նա, ինչպես նկատում է Մոսկովիչին, կրոնական ամբոխից վերածվեց քաղաքական ամբոխի, այսինքն՝ կրոնական մետապատումներին փոխարինեցին քաղաքական մետապատումները, ապա XX դարի ամբոխի մարդուն արդեն բնորոշ չեն առասպելական մտածողությունն ու այնկողմնային իդեալների նկատմամբ հավատը: Բանն այն է, որ բազում հեղափոխությունների միջով անցած, երկու համաշխարհային պատերազմներ տեսած և զանգվածային սպանություններին կամա թե ակամա մասնակից դարձած այս «քաղաքակրթական քոչվորը»՝ ամբոխի մարդը, սկսեց «գիտակցել», որ հանուն իր բարօրության և իր լուսավոր ապագայի մղվող դաժան պայքարների ու անհատում զրկանքների հետևանքը լինում է միայն այն, որ այդ ամենից տուժում է միայն ինքը: XX դարն իրական փորձադաշտ էր մարդու ստվերային ինքնության՝ սոցիոմշակութային իրականությունում մարմնավորելու համար: Բանականության սկզբունքով կառուցարկված այս կամ այն սոցիալ-քաղաքական գաղափարախոսությունների

⁹ Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция, М., 2015, с. 259.

մարմնավորման հետևանքները հեռու էին «լուսավորյալ» լինելուց, այլ ստվերային էին, անբանական, նույնիսկ հակաբանական ու հակամարդկային: Գաղափարախոսությունների մարմնավորման հետևանքները շատ ավելի կործանարար էին սոցիոմշակութային համակարգի համար, քան այն ամենը, ինչի հաղթահարմանն էին ուղղված այդ նույն գաղափարախոսությունները: Սոցիոմշակութային իրականությունում այս կամ այն իդեալների մարմնավորումները թերևս միայն մարդուն փորձառություն էին տալիս, թե որքան ցինիկաբար կարող է նա օգտագործել այս կամ այն լուսավորյալ իդեալները հանուն իր փառասիրության, իշխանատենչության և պարզապես հետաքրքրության բավարարման համար: Իդեալների, գաղափարախոսությունների, ուտոպիաների, առասպելների և ընդհանրապես մետապատումների՝ սոցիոմշակութային իրականությունում բռնի և արհեստական մեթոդներով պատվաստման կործանարար հետևանքները հանգեցնում են այդ ամենի կազմաքանդմանը: Իսկ մետապատումների, իդեալների և արժեքների կազմաքանդման հետևանքով աշխարհը դառնում է ոգեգուրկ ու անհասկանալի, օտար ու թշնամական, քանզի սոցիումը, որպես ամբողջություն, կայանում է այն ժամանակ միայն, երբ տվյալ հասարակության անդամները աշխարհի մասին ունենում են ընդհանուր պատկերացումներ, սոցիալական կոնկրետ երևույթներին տալիս են իմաստային նույնանման մեկնաբանություններ, ձևավորում են սոցիոմշակութային իրականության մեկնաբանման ընդհանուր կառուցվածքներ¹⁰: Իսկ եթե չկան սոցիոմշակութային այդ ընդհանուր կառուցվածքները, ապա աշխարհը դառնում է հատվածական ու գլուխ է բարձրացնում արսուրդի զգացումը: XX դարի կեսերի ամբոխի մարդու ոչնչապաշտությունը ոչ թե սոցիալական գաղափարներ ու ուտոպիաներ ծնող, այլ արսուրդի, արսուրդային աշխարհպատկերման հանգեցնող կենսադիրքորոշում էր:

Ըստ Քամյուի՝ արսուրդը աշխարհից օտարվածության զգացողությունն է, զգվանքն է, որը ծնվում է մարդու «անմարդկային» լինելու գիտակցումից, ինչպես նաև ընդվզումն է ֆիզիկական գոյության վերջավորության և ձանձրույթի դեմ¹¹: XX դարի կեսերին սոցիալականության համաաշխարհային թատրոնը մարդուն ներկայանում է որպես իմաստագուրկ և արսուրդային մի աշխարհ, որի՝ այս կամ այն գաղափարախոսություններով ու արժեքաձին իդեալներով երանգավորումը պարզապես մարդու ստեղծարար ձեռքի աշխատանքն է: Համաաշխարհային պատերազմները, դրան հաջորդած սատր պատերազմը աշխարհի երկու մեծ բևեռների միջև, անմարդկայնության բազում դրսևորումները ցույց տվեցին, որ ամեն մի իդեալ և ամեն մի

¹⁰ Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности, М., 1995, с. 72.

¹¹ Камю А. Миф о Сизифе. Эссе об абсурде, Бунтующий человек, М., 1990, с. 30.

գաղափարախոսություն, հիմքում կրելով լուսավորյալ և վեհապաշտական գաղափարներ, այնուամենայնիվ, մարդածին է, ուստի և արհեստական է, հետևաբար հասարակու-թյան մի խմբին հնարավորություն է տալիս շահագործելու մեկ այլ խմբի կամ իշխանություն բանեցնելու նրանց վրա: Վեհապաշտական գաղափարներով և իդեալներով երանգավորված իրականությունը, փաստորեն, ինչպես քաղաքակրթության արդիականացման հետևանքով պատմության թատերաբեմում հայտնված ամբոխի մարդու մտածողության առասպելականության և ուտոպիականության արգասիքներն են, այնպես էլ նրան շահագործելու և նրան ուղղորդելու սոցիոմշակութային գործիքներ են: XX դարի կեսերից սկսած՝ մարդկության կրած դառը և դաժան կենսափորձը դարձավ ամբոխի ռացիոնալացման պատճառ, և արդիականության դարաշրջանում հայտնված ամբոխը կարծես տառապանքների ու զրկանքների գնով «հասունացավ» և «հասկացավ», որ իր դժբախտությունների պատճառը իր իսկ ստեղծած հրեշների՝ սոցիալական գաղափարախոսությունների ու նեոուտոպիական առասպելների մարմնավորումն է սոցիոմշակութային իրականությունում:

Աբսուրդի զգացումը ամբոխի մարդուն զրկում է հավատից, մարդու կենսաշխարհից օտարում է սրբազանացվածը: Սոցիոմշակութային իրականության կառուցարկման հիմքում ընկած իդեալների ու արժեքների կազմաքանդման հետևանքով մարդը կարծես «ազատվում» է սոցիոմշակութային կաղապարներից. նա սոցիոմշակութային կարգի նկատմամբ ձեռք է բերում ազատություն: Չընդունելով իրականության մեկնելիության, ուստի և իմաստավորման հնարավորությունը՝ արսուրդը ժամանակակից ամբոխի մարդուն թողնում է միայնակ իր կենսաշխարհում, բայց միևնույն ժամանակ հնարավորություն է տալիս ինքն իր տերը լինելու, լինելու ազատ այս կամ այն մետապատմանների կենսիմաստային ուղղորդիչներից, ազատ՝ բռնության աղբյուր սոցիոմշակութային արժեքներից և իդեալներից, ազատ՝ Աստծուց, սրբազանից և ամեն տեսակ պարտադրանքից: Բնությունից որբացած, հասարակությունից օտարված, Աստծուն մերժած և նրանից անտեսված ժամանակակից ամբոխի մարդու աշխարհայացքում արդեն տեղ չի մնում հավատի համար: Իսկ բացարձակ անիմաստության և դատարկության պայմաններում մարդը կորցնում է իր սոցիալական կամ սոցիոմշակութային կերպարը, մարդուց մնում է միայն կենդանին, բայց արդեն բնությունից ազատագրված, սոցիոմշակութային արժեքներից ու իդեալներից դատարկված կենդանին:

Առանց սոցիոմշակութային արգելանքների, արժեքների և իդեալների համակարգի չի կարող լինել սոցիոմշակութային կարգ, իսկ մշակութային կաղապարից «ազատված» մարդը կամ քաղաքակրթության կողմից չմշակված մարդն ի վերջո

դառնում է հաճոյապաշտ և նյութապաշտ՝ զերծ մնալով վեհապաշտական իդեալներից ու արժեքներից: Ինչպես նկատում է Մանհեյմը՝ ուտոպիայի (կամ ընդհանրապես մետապատումների) կազմաքանդմամբ առաջանում է մի պարադոքսալ վիճակ, որտեղ մարդը, բանականացնելով իր կենսաշխարհը և իր գոյությունը մեկնաբանելով բանականության դիրքերից, վերածվում է մի արարածի, որն առաջնորդվում է բնագոյներով, երբ մարդը, անցնելով հերոսականությամբ, գոհողություններով լեցուն զարգացման ճանապարհ, որտեղ որ նրա համար արդեն պատմությունը դադարում է կույր ճակատագիր լինելուց, այլ՝ ինքն է դառնում նրա արարիչը, ուտոպիաների բոլոր հնարավոր ձևերի չքացման հետ մեկտեղ կորցնում է պատմություն կերտելու կամքը և այն հասկանալու կամ մեկնաբանելու հնարավորությունը¹²: Փաստորեն ամբոխի մարդու մտածողության պատրանքայնության չքացման հետևանքով առաջանում է մարդաբանական ճգնաժամի առաջացման իրական վտանգ, քանի որ երբ պարզվում է, որ առասպելները, գաղափարախոսությունները, ուտոպիաները և այլ պատումներն ամեննին էլ այնկողմնային նշանակություն չունեն, այլ ծնվել են այնկողմնային աշխարհում, ապա հետայդմ այդ պատումները կորցնում են կենսիմաստային արժեք լինելու հնարավորությունը և այլևս վերածվում են զուտ կեղծիքների, որոնք կարող են դառնալ հասարակությանն ուղղորդելու և նրա նկատմամբ իշխանություն բանեցնելու մանիպուլյացիոն գործիքներ:

Մոսկովիչին տեղին է նկատում, որ ժամանակակից հասարակությունը ինքնալուսավորվելով՝ քաղաքակրթությունից աստիճանաբար մաքրում է առասպելականության և մոգականության հետքերը, կյանքի իմաստի պատրանքները: Ժամանակակից ամբոխը անշեղորեն շարժվում է դեպի ապադյութականացված աշխարհ¹³: Ժամանակակից աշխարհում գաղափարախոսություններն ընդամենը անհրաժեշտ գլուխներում համապատասխան մոլորություններ են՝ «ճշմարիտ կեղծ գիտակցություններ»¹⁴, այսինքն՝ գաղափարախոսությունները, ուտոպիաները, առասպելները միգուցե կեղծ գիտակցության արգասիքներ են, սակայն անհրաժեշտ են սոցիալական համակարգի կենսագործունեության ապահովման համար: Ժամանակակից ցինիկ ամբոխը հասկացել և իրատեսորեն է գնահատել վոլտերյան «Եթե Աստված չլիներ, ապա հարկավոր էր նրան հորինել» դրույթը: Սակայն, պարադոքսն այն է, որ այն պահից սկսած, երբ գաղափարախոսությունները կամ սոցիոմշակութային իրականության կառուցարկման հիմքում ընկած

¹² Sté u Мангейм К. Утопия и утопическое сознание, М., 1991, с. 159:

¹³ Московичи С. Машина, творящая богов, М., 1998, с. 35.

¹⁴ Слотердайк П., նշվ. աշխ., էջ 56:

մետապատումները մերկացվում են որպես կեղծ գիտակցության տեսակներ, այլևս նրանց գոյության անհրաժեշտությունը մղվում է հետին պլան: Մերկացված գաղափարախոսությունները, նույնիսկ եթե դրանք ամբողջությամբ մարդակենտրոն ու հումանիստական իդեալներ են պարունակում, միննույն է, չեն ընդունվի ամբոխի մարդու կողմից: Այս տեսանկյունից ժամանակակից ամբոխի համար այլևս էական չեն իդեալների առկայությունն ու բացակայությունը: Արդիականության ծնունդ ամբոխի մարդը, հայտնվելով ժամանակակից հետգաղափարախոսական սոցիոմշակութային միջավայրում, իրեն օտարացած ու միայնակ է զգում: Ժամանակակից ամբոխի մարդը զրկված է իրեն հասուն ամբողջի մաս լինելու գիտակցումից, քանզի կազմաքանդված և արժեզրկված են անանուն ամբողջի հետ նույնականալու համար անհրաժեշտ գաղափարախոսական, առասպելական խմորիչները՝ սոցիոմշակութային արժեքներն ու իդեալները: Այժմ արդեն ամբոխի մարդը կանգնած է իմաստային դատարկության առաջ, որի ելքը նա տեսնում է ցինիզմ խաղալու, սոցիոմշակութային դատարկված, քողազերծված, օտարված իրականությունից ցինիզմով պաշտպանվելու մեջ: Ցինիզմը դառնում է ամբոխի մարդու սոցիոմշակութային ապաստարանը:

Եթե Մոսկովիչին կարծում էր, որ ամբոխը «աստվածներ արարող մեքենա» է, ապա այժմ արդեն կարելի է խոսել «աստվածներ սպանող» ամբոխի մասին: Աստծուց զրկված արդիականության դարաշրջանի ամբոխը ինչ-որ իմաստով կռապաշտ էր և նոր կուռքեր էր փնտրում քաղաքական առասպելների, գաղափարախոսությունների և ուտոպիաների տեքստերում, սակայն ի վերջո կազմաքանդվում, սրբազանությունից և աստվածայինից զրկվում են նաև գաղափարախոսությունները, առասպելները, ուտոպիաները, կարճ ասած՝ սոցիոմշակութային մետապատումները: Արդիականության դարաշրջանում տարբեր մետապատումների տեքստերում առկա իդեալների կազմաքանդման և վերջիններիս արժեզրկման հետևանքով ժամանակակից ամբոխի մարդը զրկվում է աստվածայինից, սրբություններից: Սոցիոմշակութային իդեալների և արժեքների կազմաքանդման հետևանքով ամբոխի մարդու աշխարհը դատարկվում է: Ինչպես նկատում է Լիպովեցկին՝ ժամանակակից աշխարհում այսուհետ մեզ դեկավարում է դատարկությունը¹⁵: Սոցիոմշակութային իրականության վեհապատական արժեքներից և իդեալներից դատարկ լինելու գիտակցման հետևանքով ժամանակակից ամբոխի մեջ առաջանում են աշխարհի նկատմամբ ցինիկ մերժողական կենսատրամադրություններ: Սոցիոմշակութային իդեալների կազմաքանդման և արժեզրկման հետևանքով առաջացած էկզիստենցիալ դատարկությունը մարդաբանական ճգնաժամի առաջ է կանգնեցնում ժամանակակից հասարակությունները,

¹⁵ Липовецкий Ж. Эра пустоты. Эссе о современном индивидуализме, СПб., 2001, с. 24.

քանզի մարդուն մարդացնող ամենաէական հատկություններից մեկը՝ արժեքներ ստեղծելու և իդեալներ կերտելու հատկությունը, չքանում է. դրան փոխարինելու է գալիս անբոխի մարդու՝ ամեն արժեքի և իդեալի գոյության իրավունքը ժխտող ցինիզմը:

ЦИНИЗМ КАК СОЦИОКУЛЬТУРНОЕ ПОСЛЕДСТВИЕ ДЕКОНСТРУКЦИИ ИДЕАЛОВ

БАБАДЖАНЫАН Л. Г.

Резюме

Цинизм является основной мировоззренческой ориентацией современного массового сознания и массового поведения. Как типичный мировоззренческий и поведенческий стиль современности цинизм формировался в результате деконструкции идеалов и ценностей проекта модерна. Проект модерна конструирует новые идеалы и ценности для века “модернити”, которые в результате цивилизационного, политического и антропологического развития претерпевают крах и деконструируются. В результате рождается современный цинизм, отрицающий социокультурные ценности и идеалы вообще.

THE CYNICISM AS A SOCIO-CULTURAL CONSEQUENCE OF THE DECONSTRUCTION OF THE IDEALS

L. BABAJANYAN

Abstract

The cynicism is a major orientation of the mass conscience and behavior of modernity. As a typical style of worldview and behavior of modernity the cynicism formed because of the deconstruction of ideals and values of the project of modernity. The project of modernity constructed new values and ideals of the era of modernity, which were damaged and deconstructed because of the civilizational, political and anthropological developments. Consequently the current cynicism appears, which denies any socio-cultural ideals and values at all.